

УДК 007 : 304 : 001

Подобна Євгенія,*аспірантка**Інститут журналістики,**Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ЖІНКИ-ЖУРНАЛІСТКИ У ПОЛТАВСЬКІЙ ДОРЕВОЛЮЦІЙНІЙ ПРЕСІ

У статті проаналізовано роль жінок у становленні та розвитку преси м. Полтава у дореволюційний період. Окреслено коло співробітниць, редакторок та видавців, охарактеризовано основні напрямки їх діяльності.

Ключові слова: *журналістка, Полтавська губернія, преса, редактор.*

In this article the author points out the value of women in the development and evolution of Poltava's press. Also this research tell us about women-editors and journalists, analyzed the approaches of their publications.

Key words: *journalist, Poltava province, newspaper, editor.*

Починаючи з часу своєї появи преса була важливим чинником суспільного життя. Однак історія української журналістики, насамперед, дореволюційного періоду лишається маловивченою. За радянських часів це питання розглядалося через призму ідеології, тож чимало видань та діячів лише зараз починають входити до наукового обігу. Особливим питанням у журналістикознавстві лишається роль жінок у становленні та розвитку української періодики, зокрема, Полтавської губернії. Нині досліджено лише роль Олени Пчілки у функціонуванні полтавського часопису «Рідний край». Інші ж постаті жінок-журналісток лишаються поза увагою дослідників, тому тема статті є актуальною.

Мета дослідження – визначити роль жінок у становленні та розвитку журналістики Полтавської губернії дореволюційного періоду. Для цього необхідно розв'язати наступні завдання: 1) Окреслити коло журналісток та редакторок Полтавської губернії;

2) Охарактеризувати діяльність місцевих редакторок та журналісток; 3). Проаналізувати їх публікації на сторінках місцевих видань.

Об'єкт дослідження – дореволюційна преса Полтавської губернії, предмет – діяльність жінок-журналісток в історії розвитку періодики обраного регіону.

Хронологічні межі дослідження – 1838-1917 рр.

Передусім варто зазначити, що в провінційній пресі кінця XIX – початку XX ст. здебільшого статті друкувалися без підпису або ж під псевдонімами чи криптонімами, тому сучасним дослідникам складно визначити хоча б приблизну кількість авторок, які брали участь у функціонуванні полтавських часописів та дати оцінку їх діяльності.

Перше жіноче імя, яке вдалося відшукати в матеріалах з історії полтавської дореволюційної журналістики – М. Горбулова, яке значилося серед авторів газети «Земский обзор», що видавалася у Полтаві (1883-1885 рр). У покажчику «Періодичні видання Полтавської губернії» серед редакторів та видавців полтавських часописів у період з 1838 по 1917 рр. знаходимо 7 жіночих імен. Це В. Штенгельмейер, К. Гулькевич, Л. Белкіна, В. Добровольська, Г. Іваненко, О. Косач, Б. Зеленська.

В окремих номерах щоденної газети «Полтавский вестник» (1902-1917) редактором значилася Віра Цезарівна Штенгельмейер. Любов Михайлівна Белкіна була редактором-видавцем №11-12 номерів щоденного літературно-суспільного і кооперативного журналу «Труженик», що видавався у Полтаві у 1913 році. Валентина Іванівна Добровольська була видавцем щоденної газети «Полтавский день» (1912-1919). Крім того, вона періодично значилася редактором цього часопису: до № 25 за 1913 р., а також з № 545 за 1915 р. [4, с. 78-79]. У лютому 1915 р. вихід газети було призупинено, тож замість цього видання 7 лютого вийшла газета «Полтавская жизнь».

Ще одна жінка – Ганна Григорівна Іваненко згадується як видавець газети «Полтавский голос» з 1915 р. Можна припустити, що вона значилася на цій посаді лише номінально, оскільки газета фактично належала Дмитру Іваненку та його братові Якову Іваненку (ймовірно, Ганна Григорівна була його дружиною), вони ж одночасно редагували та видавали газету у приватній друкарні

Якова Олексійовича. Ім'я Ганни Іваненко як редактора та видавця зустрічається в історії існування ілюстрованого журналу «Колокольчик» – додатку до «Полтавского голоса». Цей часопис також належав братам Іваненкам.

Згадуючи про заснування чималої кількості нових періодичних видань після Маніфесту 17 жовтня, що проголошував довгоочікувану свободу друку, Д. Іваненко вказував серед засновників і видавців нових часописів кілька жіночих імен: Є. І, Закаменна («Народный голос»), Шарлота Сандомирська («Воля»), Есфирь Гольдштейн («Новая газета полтавских социал-демократов»), Ганна Пашкевич («Полтавские отклики») [1, с. 274]. Проте жодної інформації про ці видання поки що знайти не вдалося.

Варто згадати також ім'я відомої свого часу публіцистки, письменниці, перекладачки Анни Карлівни Розальон-Сошальської, яка співпрацювала з газетою «Полтавские губернские ведомости». Анна Карлівна народилася в Полтаві у 1831 р. Отримала медичну освіту за кордоном, після завершення навчання повернулася до рідного міста. Була однією з перших жінок-лікарів у місті, завідувала сільською амбулаторією. Паралельно з лікарською працею займалася публіцистичною діяльністю. Редактор газети «Полтавские губернские ведомости» Д. Іваненко у своїх мемуарах зазначав: «...у Полтаві користувалася «літературною» славою Анна Карлівна Розальон-Сошальська, як белетристка і дуже талановита перекладачка». За його спогадами, журналістка постійно друкувала на сторінках видання «наукові фейлетони» (наприклад, твір «Наукова бесіда», 1894 р.). Розальон-Сошальська писала оповідання для дітей, які побачили світ у збірці «Квіти» (Петербург, 1887). Того ж року видала книгу «Оповідання для дітей в Полтаві. Товаришувала з родиною російського письменника Ф. Гаршина. Анна Карлівна залишила по собі чимало перекладів, не лише художніх творів, а й медичних наукових праць і посібників. Окрім полтавської періодики, письменниця друкувалася у журналі «Мир Божий» (1892), написала працю «Розведення та обробка тютюну-мачорки у Харківській губернії» (Петербург, 1875).

А. Розальон-Сошальська увійшла до редколегії «Полтавских губернских ведомостей» у досить складний період, коли газета пере-

ходила на щоденний вихід (1894 р.). Разом із нею до редколегії входили такі відомі публіцисти, місцеві чиновники та громадські діячі – В. Василенко, О. Лісовський, М. Кулябко-Корецький, В. Святловський, К. та О. Лісовські, відомий письменник Іван Бунін та його брат, земський статист Юлій Бунін. Крім зміни періодичності, редакція спробувала реформувати напрямок видання, збагатити тематичне наповнення видання, тощо. Проте читацька аудиторія не оцінила зусиль редакційного комітету: передплата була стабільно низькою, ще гірша ситуація склалася з роздрібним продажем. При цьому, редактор місцевих «Ведомостей» Д. Іваненко не поділяв поглядів редакційного комітету. Тому вже наступного року газета повертається до попередньої періодичності, а редакційний комітет припиняє свою роботу. Проте Розальон-Сошальська продовжувала співпрацювати з виданням і за спогадами редактора подавала чимало творів для публікації протягом багатьох років. Померла Анна Карлівна у Полтаві 1902 р., де й була похована.

Вагомий внесок у розвиток полтавської періодики зробила Констанція Костянтинівна Лісовська (1860 – 1920). Як зазначалося вище, вона разом з чоловіком О. Лісовським співпрацювала з редакцією «Полтавских губернских ведомостей», входила до складу редколегії часопису. В цьому виданні побачили світ її переклади зі шведської та польської мов, а також були опубліковані художні твори. Згодом вона співпрацювала з часописом «Ежегодник Полтавского губернского земства», зокрема дописувала до збірника матеріали про земські оподаткування землі та іншого нерухомого майна на території Полтавської губернії (1892 р), а також про стан народної освіти у краї наприкінці XIX ст. (1901р.) У 1908 р. видала працю «Природа Полтавской губернии». Д. Іваненко також згадував про спробу К. Лісовської видавати газету «Полтавський край»[1, с. 274], проте жодної іншої згадки про цей часопис знайти не вдалося. Відомо, що крім журналістської діяльності К. Лісовська була також членом батьківського комітету місцевої класичної гімназії і членом комітету публічної бібліотеки.

Варто відзначити також співпрацю Констанції Лісовської з газетою «Полтавщина». Відомо, що К. Лісовська належала до тієї місцевої прогресивної інтелігенції, яка підтримувала ідеї консти-

туційно-демократичної партії. Це Д. Ярошевич, Є. Сільський, Я. Імшенецький, В. Короленко, М. Сосновський. У 1905 р. громадський діяч О. Смагін придбав в засновника газету «Полтавщина», в якій К. К. Лісовська стала секретарем. Неодноразово зустрічаються на сторінках цього видання і її гострі виступи, присвячені різноманітним місцевим проблемам.

Яскравою постаттю в історії полтавської дореволюційної журналістики була Катерина Миколаївна Гулькевич. Вона походила з дворянської родини. Батько – колезький асесор Микола Гулькевич був почесним мировим суддею і поважною особою у Миргородському повіті. Навчалася майбутня публіцистка у Полтавській гімназії. Згодом, розуміючи, що освіта є важливою передумовою покращення життя селянства, стала опікункою початкового народного училища у с. Молодиківщина на Миргородщині [5]. Дослідниця Л. Розсоха вказує, що К. Гулькевич була членом Миргородського повітового земського зібрання, хоча це і не узгоджувалося з законодавчим положенням про земства в Російській імперії. К. Гулькевич брала участь у засіданнях аграрної комісії, зокрема в обговоренні аграрного питання та селянських повстань на території Полтавської губернії. На рівні з чоловіками, з досвідченими фахівцями у галузі сільського господарства та чиновниками, Катерина Миколаївна висловлювала свою думку з приводу цієї проблеми. Зокрема під час обговорення Кременчуцький поміщик Г. Богушевський запевнив, що хвилювання є наслідком діяльності «темних осіб» тобто, агітаторів, які своїми виступами та листівками підбурюють народ і закликав авторитетних осіб втрутитися і заспокоїти селян. Наступною висловилося К. Гулькевич: «Давати таке висвітлення питання несправедливо і негарно. Нужда відіграє роль, а не темні особи. І ніякий авторитетний голос не допоможе; а треба самим поміщикам йти на поступки» [4, с. 67]. Варто зазначити, що, на відміну від багатьох діячів, К. Гулькевич не обмежилася лише словами: у 1905 р. вона віддала 40 десятин своєї землі на пільгових умовах сільськогосподарській артілі [5, с. 15]

У 1906 році К. Гулькевич засновує у Полтаві суспільно-політичну газету «Полтавские думки» і водночас стає її редактором. Часопис видавався 1 – 2 рази на тиждень. Перший номер газети

вийшов 20 лютого 1906 р. Проте життя цього часопису не було тривалим – всього з'явилося 16 випусків, вихід видання було припинено вже у травні того ж року. Також в цей час К. Гулькевич значилася серед авторів газети «Полтавщина» (1904-1906 рр.). Під час призупинення виходу газет «Полтавщина» (з 16 січня по 28 березня) і «Полтавский работник» (з 16 січня по 28 квітня) у зв'язку з розглядом судових справ, порушених проти авторів та редакторів цих видань, передплатникам надсилали газету «Полтавское дело», редактором та видавцем якою була К. Гулькевич. Видання, які вона редагувала мали прогресивний характер, публікації цих органів часто були спрямовані на захист прав селян та робітників, тому невдовзі редакторка отримала чималу судових позовів від місцевих поміщиків та чиновників.

16 жовтня 1906 р. у Полтавському окружному суді розпочалася виїздна сесія Харківської судової палати, на якій, за повідомленням «Полтавской земской газеты», мали розглянути 23 судові справи, серед яких більшість – «літературного характеру». (1906. – №27). Так, проти Катерини Гулькевич було порушено – п'ять кримінальних справ за статтями 128, 129, 130 та 132. Редакторку звинувачували у «неповазі до верховної влади, підбурюванні до вбивства посадових осіб та в перекручуванні змісту урядових розпоряджень з приводу селянського питання (1906. – №30). Слухання викликало в місті неабиякий резонанс: ще до початку засідання схвильована публіка заповонила не лише судову залу, а й коридори. Товариш прокурора запропонував провести засідання «за зачиненими дверима», тобто без свідків. Попри заперечення адвоката підсудної Кулікова, який наполягав на публічному розгляді, апелюючи до відсутності реальних причин для закритого розгляду, судді таки вирішили вдовольнити побажання товариша прокурора. Єдина поступка, на яку пішли судді – дозвіл на присутність трьох осіб під час засідання, яких мала обрати сама підсудна. Розгляд справ відбувався протягом п'яти годин, до сьомої години вечора. Згідно з вироком, Катерина Гулькевич була засуджена до тримісячного ув'язнення в фортеці з подальшою заборонаю редагування будь-яких часописів протягом 3 років та наказом про закриття газети «Полтавские думки» без права відновлення. Відомо,

що редакторка подавала касацію до Сенату, проте досі не вдалося відшукати інформацію про його рішення.

Але на цьому судові поневрвання літераторки не скінчилися. 24 жовтня 1906 р. суд розглядав позов місцевого діяча, запеклого монархіста Кузуба, який звинуватив К. Гулькевич у наклепі. Приводом стала замітка «Гуманний землевласник», в якій повідомлялося про те, що Кузуб зірвав двері в квартирі єврея Бродського. В якості свідка викликали власника будинку, де сталася пригода. Той заперечував будь-які злочинні дії з боку Кузуба, проте суд чомусь не врахував, що свідок був родичем останнього. Інші свідки, навпаки, підтверджували правдивість викладених у публікації фактів. Таким чином, суд знову таки виявився не на боці редакторки: її було засуджено до домашнього ув'язнення терміном на два тижні.

Проте і це ще був не кінець. Наступний суд над К. Гулькевич відбувся вже 4 листопада 1906 р.. Цього разу позивачем виступив пирятинський поміщик князь Живахов за замітку, у якій повідомлялося про погрози селянам та козакам з його боку. Через відсутність кількох свідків розгляд справи відклали, остаточного рішення суду відшукати не вдалося.

На наступному судовому засіданні 7 листопада 1906 р. редакторці пощастило більше. Цього разу справу було порушено за публікацію в газеті «Полтавское дело» статті, в якій вказувалося, що полтавський губернатор беззаконно заборонив міській думі обговорювати питання щодо зняття посиленої охорони. Захисником виступив присяжний повірений Є. Сіяльський, який водночас був журналістом одного з місцевих часописів. Він впевнено довів, що, не зважаючи на тон матеріалу, в статті були викладені правдиві факти. Свідків не знайшлося, тож суду не лишалось нічого іншого, як виправдати підсудну.

Цікавим лишається і той факт, що у деяких джерелах, згадувалося, ніби газета «Полтавские думки» видавалася «Е. Гулькевичем». Це свідчить про те, що чимало людей вважали, що редактор видань – чоловік.

Схожа ситуація склалася з іншою полтавською журналісткою та редакторкою – Бертою Зеленською. Про життя цієї жінки відомо також не багато: Берта Іллівна була дружиною місцевого ад-

воката (відомо, що Зеленський був захисником у відомій справі братів Скитських), виступала на захист страйкуючих робітників в Полтаві у 1905 році. Після проголошення свободи друку в Російській імперії заснувала в Полтаві соціал-демократичний журнал «Накануне». Перший випуск часопису вийшов 18 квітня 1906 р. У редакційному зверненні зазначалося, що журнал буде дотримуватися соціал-демократичної програми, проте не буде є органом жодної партії чи організації.

Одразу ж після виходу першого випуску, редакція іншого соціал-демократичного видання «Колокол» виступила з різкою критикою новоствореного часопису.

В день суду над Катериною Гулькевич 16 жовтня 1906 р. розглядалися і три справи, порушені проти Берти Зеленської за п. 1 і 5 128 ст. Кримінального «уложення». Приводом для їх порушення стала публікація статей «Армія прокинулась» та вірша, присвяченого Спиридоновій. За повідомленнями місцевої преси, засідання почалося о 9 годині вечора і закінчилося опівночі, проте цього разу проводилося «при відкритих дверях». Адвокат Зеленської Воккар намагався максимально пом'якшити вирок суду і, апелюючи до змісту вищезгаданих публікацій, наполягав на виправданні підсудної чи забороні редагування протягом наступних трьох років. Проте рішення суду було ідентичним як і в випадку К. Гулькевич, – Зеленську засудили до 3 місяців позбавлення волі з подальшою заборорою редагувати періодичні видання протягом трьох років та наказом про припинення виходу журналу «Накануне».

Цікавим є і той факт, що в цей день розглядалася ще одна «літературна» справа, порушена проти редактора газети «Полтавский работник» С. Перекрестова за тією ж 129 статтею. Проте останнього виправдали, в той час як жінки були засуджені до позбавлення волі.

В контексті нашої теми варто згадати також ім'я Ганни Тимофіївни Дмитрієвої, дружини відомого громадського діяча, редактора та видавця часопису «Рідний край». Миколи Андрійовича Дмитрієва. У деяких джерелах, зустрічаємо згадку про дитячий журнал «Зірка», який мав видаватися в Полтаві як додаток до «Рідного краю». Одні джерела стверджують, що редактором журналу

мала бути Олена Пчілка, проте через переїзд до Києва публіцистка змушена була відмовитися від задуму, оскільки дозвіл на видання був дійсний лише в межах Полтави [2, с. 256]. За іншими – редактором мала стати Ганна Дмитрієва. Проте в будь-якому випадку точно відомо, що Дмитрієва працювала над створенням цього журналу, розробляла його програму і т.д. Про це свідчить один з листів Дмитрієва до Олени Пчілки, в якому він повідомляє, що його дружина хоче порадитися з письменницею щодо організаційних питань, пов'язаних з «Зіркою».

Підсумовуючи все вищезазначене, можемо зробити висновок, що жінки зробили вагомий внесок розвиток полтавської дореволюційної журналістики, зокрема у становлення наукової публіцистики; функціонування прогресивних (перш за все «кадетських») видань; розвиток та покращення якості урядових часописів. Їх праці на сьогодні є не лише важливим джерелом вивчення історії української періодики, а й можуть служити взірцем для наступних поколінь українських журналістів.

Використана література:

1. Иваненко Д. А. Записки и воспоминания. – Полтава, 1903. – С. 150-170.
2. Полтавщина. – 1906. – №23, 45, 67.
3. Полтавская земская газета. – 1906. – №1-276.
4. Періодичні видання Полтавської губернії 1838-1917 рр.
5. Розсоха Л. Громадська діячка Катерина Гулькевич // Миргород – гоголівський край. – 2001. – 3 жовт.
6. Статистический ежегодник Полтавского губернского земства. – Полтава, 1900. – С. 4.